

III. ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ / TRANSLATIONS

GILLES DELEUZE

ΜΙΑ ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΣΤΟΝ ΜΠΕΡΞΟΝ. ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ
ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΟΦΩΝΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΜΠΕΡΞΟΝΙΣΜΟΥ¹

Μετάφραση: Γιάννης Πρελορέντζος

Μια «επάνοδο στον Μπερξόν» δεν θα σήμαινε μόνο ανανέωση του δαυ-
μασμού για ένα μεγάλο φιλόσοφο, αλλά ανάκτηση [regrise] ή προέκταση του
εγχειρήματός του, σήμερα, σε σχέση με τις μεταμορφώσεις της ζωής και της
κοινωνίας, παράλληλα προς τις μεταμορφώσεις της επιστήμης. Είναι ο ίδιος ο
Μπερξόν που εκτιμούσε ότι είχε καταστήσει τη μεταφυσική ένα αυστηρό
γνωστικό πεδίο, ικανό να συνεχίζεται ακολουθώντας νέους δρόμους που εμφα-
νίζονται διαρκώς στον κόσμο. Μας φαίνεται ότι η έτσι εννοημένη επιστροφή
στον Μπερξόν βασίζεται σε τρία κύρια χαρακτηριστικά:

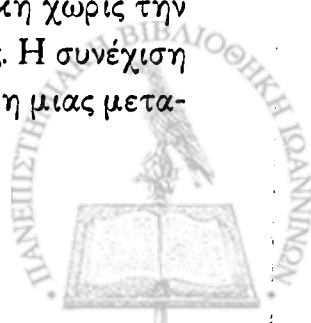
1. – Η ενόραση: Ο Μπερξόν δεν συλλαμβάνει την ενόραση ως ένα άφατο
κάλεσμα, μια συναισθηματική μέθεξη ή μια βιωμένη ταύτιση, αλλά ως μια
αληθινή μέθοδο. Η μέθοδος αυτή επιδιώκει κατ' αρχάς να καθορίσει τις προϋπο-
θέσεις των προβλημάτων, δηλαδή να καταγγείλει τα ψευδοπροβλήματα ή τα

1. (Σ.τ.μ.) Το παρόν κείμενο, το οποίο μεταφράζω από το γαλλικό πρωτότυπο, δημοσιεύθηκε
στη δεύτερη μεταθανάτια συλλογή κειμένων και συνομιλιών του Ντελέζ, την οποία επιμελήθηκε
ο David Lapoujade, αναπληρωτής καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Paris 1 Panthéon-
Sorbonne, και δημοσίευσε με τίτλο *Deux régimes de fous. Textes et entretiens 1975-1995*,
Παρίσι, Les Éditions de Minuit, συλλογή «Paradoxe», 2003, σ. 313-315. Σύμφωνα με τον
Lapoujade, το δακτυλογραφημένο κείμενο, που χρονολογείται από τον Ιούλιο του 1988 και
γράφηκε στο Παρίσι, επιγραφόταν «Επίμετρο για τον Μπερξονισμό» και δημοσιεύθηκε με
τον τίτλο «A Return to Bergson», μεταφρασμένο από τον Hugh Tomlinson, στο Gilles Deleuze,
Bergsonism, Νέα Υόρκη, Zone Books, 1991, σ. 115-118. Το γαλλικό πρωτότυπο είχε
δημοσιευθεί το 1966 (*Le bergsonisme*, Παρίσι, P.U.F.) και εκδόθηκε πρόσφατα στα ελληνικά:
Ο μπερξονισμός, μετάφραση-εισαγωγή-επίμετρο: Γιάννης Πρελορέντζος, Αθήνα, Εκδόσεις
Scripta, σειρά «Φιλοσοφία», 2010.

κακώς τεθέντα ερωτήματα και να ανακαλύψει τις μεταβλητές βάσει των οποίων το τάδε ή το δείνα πρόβλημα πρέπει να διατυπωθεί ως τέτοιο. Τα μέσα τα οποία χρησιμοποιεί η ενόραση είναι, αφενός, μια κατάτμηση [découpage] ή μια διαίρεση της πραγματικότητας σε ένα δεδομένο πεδίο, σύμφωνα με διαφορετικής φύσεως γραμμές, αφετέρου μια διασταύρωση [recouplement] γραμμών τις οποίες δανείζεται από διάφορα πεδία και οι οποίες συγκλίνουν. Πρόκειται γι' αυτή την πολύπλοκη γραμμική διεργασία που συνίσταται στην κατάτμηση σύμφωνα με τις διαρθρώσεις και στη διασταύρωση σύμφωνα με τις συγκλίσεις και οδηγεί στο να θέσουμε σωστά ένα πρόβλημα, έτσι ώστε απ' αυτό να εξαρτάται η ίδια η λύση του.

2. – Η επιστήμη και η μεταφυσική: Ο Μπερξόν δεν αρκέστηκε να ασκήσει κριτική στην επιστήμη, ως εάν αυτή περιοριζόταν στο χώρο, στο στερεό, στο ακίνητο. Πίστευε μάλλον ότι το Απόλυτο είχε δύο «μισά», στα οποία αντιστοιχούσαν η επιστήμη και η μεταφυσική. Με μία και μοναδική ορμή, η σκέψη διαιρείται σε δύο οδούς, από τις οποίες η πρώτη προσανατολίζεται στην ύλη, τα σώματά της και τις κινήσεις της, ενώ η άλλη προς το πνεύμα, τις ποιότητες του και τις αλλαγές του. Έτσι, από την αρχαιότητα ήδη, όσο η φυσική συναρτούσε την κίνηση με προνομιακές θέσεις και στιγμές, η μεταφυσική συγκροτούσε αιώνιες υπερβατικές μορφές από τις οποίες απέρρεαν οι εν λόγω θέσεις. Όμως η επονομαζόμενη νεωτερική επιστήμη αρχίζει, αντιθέτως, όταν συναρτούν την κίνηση με μια «τυχαία στιγμή»: απαιτεί μια νέα μεταφυσική, η οποία δεν εξετάζει πιά παρά μόνο διάρκειες εμμενείς και ακατάπαυστα μεταβαλλόμενες. Η διάρκεια θα είναι για τον Μπερξόν το μεταφυσικό σύστοιχο της νεωτερικής επιστήμης. Είναι γνωστό ότι έγραψε ένα βιβλίο με τίτλο *Διάρκεια και ταυτοχρονία*, όπου αντιπαρετίθετο με τη θεωρία της σχετικότητας του Αϊνστάιν: αν το βιβλίο αυτό προκάλεσε τόσες παρεξηγήσεις, τούτο συνέβη διότι ορισμένοι πίστεψαν ότι ο Μπερξόν επιζητούσε να ανασκευάσει ή να διορθώσει τον Αϊνστάιν· αντίθετα, ο ίδιος ήθελε να δώσει στη θεωρία της σχετικότητας τη μεταφυσική που της έλειπε, χάρη σε νέα γνωρίσματα της διάρκειας. Στο αριστούργημά του *δε Ύλη και μνήμη*, ο Μπερξόν αντλεί από μια επιστημονική σύλληψη του εγκεφάλου, στη συγκρότηση της οποίας συμβάλλει καθοριστικά για λογαριασμό του, τις απαιτήσεις μιας νέας μεταφυσικής της μνήμης. Σύμφωνα με τον Μπερξόν, η επιστήμη δεν είναι ποτέ «αναγωγιστική», αλλά απαιτεί, αντιθέτως, τη μεταφυσική χωρίς την οποία θα παρέμενε αφηρημένη, στερημένη νοήματος ή ενόρασης. Η συνέχιση του Μπερξόν σήμερα σημαίνει, για παράδειγμα, τη συγκρότηση μιας μετα-

φυσικής εικόνας της σκέψης, η οποία να ανταποκρίνεται στις νέες διαχαράξεις και διανοιξεις, στα νέα άλματα και στους νέους δυναμισμούς που ανακάλυψε μια μοριακή βιολογία του εγκεφάλου: νέες αλυσιδωτές συνδέσεις και επανασυνδέσεις μέσα στη σκέψη.

3. – Οι πολλαπλότητες. Ήδη από το Δοκίμιο για τα άμεσα δεδομένα της συνείδησης, ο Μπερξόν ορίζει τη διάρκεια ως πολλαπλότητα, ως έναν τύπο πολλαπλότητας. Πρόκειται για μια περίεργη λέξη, δεδομένου ότι καθιστά το πολλαπλό, όχι πια επίθετο, αλλά αυθεντικό ουσιαστικό: καταγγέλλει έτσι ως ψευδοπρόβλημα το παραδοσιακό θέμα του ενός και των πολλών. Η προέλευση της λέξης Πολλαπλότητα [Multiplicité] ή Ποικιλία [Variété] είναι φυσικομαθηματική (Ρήμαν [Riemann]). Είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι ο Μπερξόν αγνοεί τόσο την επιστημονική προέλευσή της όσο και την καινοτομία της μεταφυσικής χρήσης της. Ο Μπερξόν προσανατολιζόταν προς μια διάκριση δύο μεγάλων τύπων πολλαπλοτήτων, από τις οποίες οι μεν είναι ασυνεχείς και οι δε συνεχείς, οι μεν χωρικές και οι δε χρονικές, οι μεν ενεργές και οι δε δυνητικές. Πρόκειται για ένα θεμελιώδες μοτίβο στην αντιπαράθεση με τον Αϊνστάιν. Και στο σημείο αυτό, ο Μπερξόν επιδιώκει να δώσει στις πολλαπλότητες τη μεταφυσική που απαιτεί η επιστημονική πραγμάτευσή τους. Η συγκρότηση μιας λογικής των πολλαπλοτήτων αποτελεί ίσως μια από τις πιο παραγνωρισμένες όψεις της σκέψης του.

Το να ξαναβρούμε τον Μπερξόν σημαίνει ότι ακολουθούμε και συνεχίζουμε το εγχείρημά του προς τις τρεις αυτές κατευθύνσεις. Αξίζει να επισημανθεί ότι και η φαινομενολογία παρουσίαζε τα τρία αυτά μοτίβα, τουτέστιν την ενόραση ως μέθοδο, τη φιλοσοφία ως αυστηρή επιστήμη και τη νέα λογική ως θεωρία των πολλαπλοτήτων. Είναι αλήθεια ότι οι έννοιες αυτές γίνονται κατανοητές με πολύ διαφορετικό τρόπο στις δύο περιπτώσεις. Δεν παύει ωστόσο να υφίσταται δυνατή σύγκλιση, όπως το είδαμε στην ψυχιατρική, όπου ο μπερξονισμός ενέπνεε τις εργασίες του Μινκοβσκι (*Ο βιωμένος χρόνος*),² ενώ η φαινομενολογία τις εργασίες του Μπινσβάνγκερ (*Η περίπτωση της Σουζάνα Ούρμπαν*),³ για μια διερεύνηση των χωροχρόνων στις ψυχώσεις. Ο μπερξονισμός καθιστά δυνατή μια ολόκληρη παθολογία της διάρκειας. Σε ένα υποδειγματικό

2. Βλ. Eugène Minkowski, *Le Temps vécu*, Neuchâtel, Delachaux & Niestlé, 1968 [επανεκδόση Παρίσι, P.U.F., συλλογή «Quadrige», 1995].

3. Βλ. Ludwig Binswanger, *Le Cas Suzanne Urban*, Bruges, Desclée de Brouwer, 1957.

άρθρο για την «παραμνησία» (ψευδή αναγνώριση),⁴ ο Μπερξόν επικαλείται τη μεταφυσική για να δείξει πώς η ενθύμηση δεν συγκροτείται μετά την ενεστώσα αντίληψη, αλλά της είναι αυστηρά σύγχρονη, δεδομένου ότι η διάρκεια διαιρείται ανά πάσα στιγμή σε δύο ταυτόχρονες τάσεις, η μία από τις οποίες βαίνει προς το μέλλον ενώ η άλλη επιστρέφει στο παρελθόν.⁵ Επικαλείται επίσης την ψυχολογία, για να δείξει, ως εκ τούτου, πώς μια αποτυχία της προσαρμογής μπορεί να κάνει την ενθύμηση να περικυκλώσει το παρόν ως τέτοιο. Η επιστημονική υπόθεση και η μεταφυσική θέση δεν παύουν να συνδυάζονται στον Μπερξόν για να ανασυγκροτήσουν μια ολοκληρωμένη εμπειρία.

4. (Σ.τ.μ.) Σύμφωνα με τον Ευάγγελο Παπανούτσο, η παραμνησία συναριθμείται, μαζί με την αμνησία και την υπερμνησία, στις παθολογικές ανωμαλίες της μνήμης: «Παραμνησία είναι η ψευδής ανάμνηση. Διακρίνονται δύο μορφές της. Στην πρώτη δεν αναγνωρίζεται η ηλικία των παραστάσεων και οι παλαιές θεωρούνται πρόσφατες. [...] Στη δεύτερη μορφή συμβαίνει το αντίθετο: ο άρρωστος νομίζει ότι έχει άλλοτε γνωρίσει πρόσωπα και πράγματα που τώρα τα βλέπει ή τα πληροφορείται για πρώτη φορά. Η σύγχυση είναι μεγαλύτερη στις αναμνήσεις γεγονότα που τα διάβασε ή τα άκουσε, ο άρρωστος τα θεωρεί δικά του διώματα» (*Ψυχολογία, βελτιωμένη έκδοση*, Αθήνα, Εκδόσεις «Νόηση», σειρά «Φιλοσοφία», 2008 (1η έκδοση 1971), σ. 104-105). Στο φαινόμενο αυτό, που ήταν προσφιλές λογοτεχνικό θέμα του Gérard de Nerval και του Beaudelaire, καθώς και άλλων πεζογράφων του 19ου αιώνα, όπως του Fernand Gregh (βλ. Jean-Yves Tadié, *Marcel Proust. Biographie*, τ. Α', Παρίσι, Gallimard, συλλογή «Folio», 1996, σ. 471-472), και στο οποίο είχε αφιερώσει μια μελέτη ο Bernard-Leroy (*L'illusion de fausse reconnaissance* (1898)), αναφέρεται και ο Σαρτρ στη *Φαντασία* (*L'imagination* (1936), Παρίσι, P.U.F., 6η έκδοση στη συλλογή «Quadrige», 2003, σ. 54) και στο *Φανταστικό* (*L'imaginaire* (1940), Παρίσι, Gallimard, συλλογή «Folio/Essais», 1986, σ. 373).

5. Βλ. την πρώτη συλλογή δοκιμίων και κειμένων διαλέξεων του Μπερξόν, *L'énergie spirituelle* (1919), Παρίσι, P.U.F., σ. 110-152 [Ο Ντελέζ αναφέρεται εδώ ειδικότερα στη μελέτη του Μπερξόν «Η ενθύμηση του παρόντος και η ψευδής αναγνώριση» («Le souvenir du présent et la fausse reconnaissance»), η οποία είχε δημοσιευθεί στη *Revue philosophique*, τον Δεκέμβριο του 1908. (Σ.τ.μ.)]

